

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”

Филологически факултет

Катедра по история на литературата и сравнително литературознание

Велика Атанасова Гюлемерова

**Блудният син в българската литература (Прозата от Освобождението
до 80-те години на XX век)**

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1.

Филология; докторска програма Българска литература (Българска литература от Освобождението до края на Първата световна война)

Научен ръководител:
доц. д.ф.н. Иван Русков

Пловдив
2017

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на катедра „История на литературата и сравнително литературознание” към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” на 20.03.2017 г.

Дисертационният труд съдържа общо 227 страници и се състои от четири глави, увод, заключение и библиография. Цитираната литература се състои от 95 заглавия. Основният научен текст е 210 страници.

Научно жури:

Проф. д.ф.н. Милена Кирова

Проф. д.ф.н. Сава Василев

Проф. д-р Радослав Радев

Доц. д-р Татяна Ичевска

Доц. д.ф.н. Иван Русков

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 29.05.2017 г. от 13.30 часа в зала „Компас” на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски”, Ректорат, ул. „Цар Асен” 24.

Материалите по защитата са на разположение в ПУ „Паисий Хилендарски”.

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”

Филологически факултет

Катедра по история на литературата и сравнително литературознание

Велика Атанасова Гюлемерова

**Блудният син в българската литература (Прозата от Освобождението
до 80-те години на XX век)**

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1.

Филология; докторска програма Българска литература (Българска литература от Освобождението до края на Първата световна война)

Научен ръководител:
доц. д.ф.н. Иван Русков

Пловдив
2017

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД	4
I. СПЕЦИФИКИ НА ПРИТЧАТА КАТО ЖАНР	13
1.1. Теоретични постановки.	13
1.1.2. Проблемът за „избора” в притчата за Блудния син.	14
1.1.3. Накратко за отношението притча – алегория, притча – метафора.....	16
1.2. Структура на притчата за Блудния син.....	19
1.3. Отношение на притчата с други текстове от евангелието на Лука.....	22
1.4. Видове четения на библейския текст.....	24
1.4.1. Алегорическо и анагогическо тълкуване на притчата за Блудния син.	26
1.4.2. Някои необходими уговорки относно тълкуването на притчата за Блудния син. .	32
1.5. Притчата за Блудния син в българската художествена литература.....	34
1.6. Избор на интерпретативна стратегия.....	38
1.7. Приложение.	40
ГЛАВА II. ОБРАЗЪТ НА СИНА В БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА С ОГЛЕД НА ПРИТЧАТА ЗА БЛУДНИЯ СИН	44
2. Уводни думи.	44
2.1. “Немили-недраги” – повест за Сина и синовете.....	46
2.2. „Епоха – кърмачка на велики хора” – вариации на не/синовността.....	56
2.3. „Казаларската царица” през призмата на притчата за Блудния син.	63
2.4. „Тютюн” – живот в плен на блудността.	72
2.4.1. Библейски и приказни модели, вписани в романовата структура. Проблематика на не/религиозността.....	73
2.4.2. Родният дом и семейството.	77
2.4.3. Блудността спрямо партията.	87
2.4.4. Заключение думи.	93
ГЛАВА III. ОБРАЗЪТ НА БАЩАТА В БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА С ОГЛЕД НА ПРИТЧАТА ЗА БЛУДНИЯ СИН	95
3. Уводни думи.	95
3.1. Лица на блудността в повестта „Гераците” – властта, словото, жертвата.	97
3.2. Разделението във „Вълкадин говори с Бога” на Йордан Йовков.....	104
3.3. „Мъртво вълнение” в контекста на притчата за Блудния син.....	111
3.3.1. Краят на патриархалността и сблъсъкът с политическия ред.....	111
3.3.2. Фигурата на бащата – непосилното бреме на образаца.....	114

3.4. Грехът на бащите или проблемът за липсващия „център”. „Хайка за вълци” – другото име на кризиса.	122
3.4.1. Солен Калчо и преобърнатият патриархален космос.	125
3.4.2. Философско-религиозни интенции в романа.	127
3.4.3. Вариации на неосъщественото бащинство.	134
3.4.4. Идеологията срещу семейството.	137
ГЛАВА IV. БИБЛЕЙСКИ И ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПРЕДСТАВАТА ЗА ДОМА	140
4. Увод към проблематиката на дома.	140
4.1. „Антихрист” – диалектическите лабиринти на „двата града”.	142
4.2. Домът на пастира – не/прислоненият свят във „Време разделно”.	157
4.3. Блудност и будност. Не/съградимият Дом в „Под игото” и „Нова земя”.	170
4.4. Малкият Содом – драмата на само/познанието и девалвацията на Дома.....	185
4.5. За един специфичен аспект на писането за Дома родина.	195
4.5.1. „Чардафон Великий” – аспекти на политическата блудност.	196
4.5.2. „Хайдушки копнения” – между ясновидството и заблуждението.	216
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	226
Библиография	230

Дисертационният труд има за свой **обект на изследване** притчата за Блудния син, като **основният изследователски проблем** е свързан с полагането на новозаветната притча по Лука и нейните смисли в контекста на българската проза от Освобождението до 80-те години на ХХ век. **Целта на изследването** е да проследим функционално-семантичните параметри на притчата в прозата от посочения период. Работим основно с варианти на незавръщането в границите на дома, т.е. още тук става явно противоречието с познатата схема на притчата с напускане и завръщане в родното пространство. **Изследователският подход** на дисертацията възлага ключова роля на сравнително-типологичния анализ, който не се ръководи от търсенето на определен тип синхрония или диахрония при разглеждането на подобрите текстове и изграждането на структурата на изследването. Затова на места в една аналитична плоскост са поставени на пръв поглед несъвместими по време на поява текстове, имащи обаче общо проблемно ядро. По този начин в структурата на дисертационния труд се обособяват увод, четири глави и заключение, следващи логиката на разгръщането на поставения проблем и целта на изследването.

В **Увода** се аргументира актуалността на дисертационния труд и се проследява накратко неговото полагане в контекста на литературно-критическите текстове, имащи за обект на своето изследване библейската проблематика. Посочват се имената на български изследователи, занимаващи се проследяването на библейските сюжети и тяхното осмисляне в литературните текстове. В тази част се аргументира целта и предмета на работата ни. В текста на дисертацията оперираме основно с теориите на **Сергей Аверинцев** и **Крейг Бломберг**. Възползвайки се от предложената от Бломберг структура на притчата за Блудния син, която той класифицира като проста притча с три основни теми, съответстващи на персонажите в нея, избрахме да обединим в една аналитична глава проблематиката, свързана с образите на синовете, и да проследим тяхното функциониране в границите на очертания период. Съответно – следващите глави поставят акцента върху образа на бащата и топоса на дома. В уводната част на дисертацията си позволяваме да включим и таблица с авторите и заглавията на текстовете, с които работим, като с оглед на функционалността на работата посочваме главата, в която текстът се разглежда критически. Другата таблица, която предложихме, фиксира конкретните издания на подобрите произведения.

Първа глава на дисертационния труд – **Специфики на притчата като жанр** – разисква проблема що е това притча и акцентира върху писаното от Сергей Аверинцев. Според него притчата е „всяко „хитро“ съчетание на думи, за създаването и

възприемането на което се изисква прецизна работа на ума: това е „афоризъм”, „сентенция”, „присказка”, „игра на думи”, най-сетне, „гатанка” и „иносказание” (Аверинцев 2000: 340). В текста на дисертацията с оглед на разглежданите теоретични постановки ясно се очертава невъзможността на изследователите да положат притчата в рамките на определени жанрови ограничения, което, от своя страна, води и до множество класификации, опитващи се да систематизират различните твърдения. Аверинцев изтъква още, че притчата допуска отсъствие на развито сюжетно движение и може да се редуцира до просто сравнение, съхраняващо особена символична изпълненост. По отношение на връзката *притча – алегория*, но и правената от изследователите аналогия с параболата, сравнението и парафразата, се вижда, че в основата на тези отношения стои иносказателното изображение или по думите на Аверинцев – това са кратки текстове, в които централно място има „поетиката на загадката” – акцентът е не върху това, което е пряко назовано, а върху латентно прокараната семантика.

В работата си изхождаме от презумпцията за дидактично-инструктивния характер на притчата. Изследователите се обединяват около твърдението, че притчите съдържат универсално познание за света и в частност – предписват модели на поведение. Притчата като жанр обслужва възпитателните цели на новия модел на световъзприемане в юдейското общество, в който личното страдание и покаяние е път към духовното извисяване на човека. В случая ни интересува притчовата матрицата, с която авторите съзнателно или несъзнателно оперират в границите на личното художествено творчество. Вписаният в една или друга степен в художествен текст притчов сюжет се трансформира, пресемантизира принципно по механизмите на интертекстуалността.

В хода на наблюденията ни става ясно, че за притчовия сюжет е важен не моментът с колебанието на персонажите и пораждането на решението за напускане на бащиния дом, а физическите и духовни терзания, провокиращи завръщането обратно. Завръщането на съгрешилия син показва променения му статут. Той е *допуснатият* обратно в дома, този, на когото е опростено греховното самоотчуждение от бащините повели. В така очерталата се ситуация фигурата, която в по-голямата част от случаите остава negliжирана, е тази на бащата – прощаващ и допускащ обратно в границите на дома.

В теоретичната част от дисертацията посочваме и различните видове четения на притчата – буквално, алегорично, анагогично и тропологично, като важно както за

конкретните интерпретации на текстове, така и за теоретично-описателната ни работа е да разграничаваме типовете осмисляния на притчовата семантика.

Във втора глава обръщаме детайлно внимание на класификацията на притчите, предложена от Крейг Бломберг, но и се опитваме да видим как притчата комуникира с други текстове в Светото Писание. Проследяваме връзката на притчата със сходните в смислово отношение притчи в Евангелието по Лука (притчата за изгубената овца и за изгубената драхма, предхождани от „изисквания към учениците” (Лук. 14: 25 – 35) и установяваме отношенията между блудността и изгубеността. По този начин две принципно различни мисловни нагласи се преплитат и задават амбивалентна оценъчна перспектива. Блудният син е ценен, защото е преосмислил това, което е изгубил. Завръщането му е породено от стремеж към богатата на Дома, непостижими в пространството отвъд нравствения бащин императив.

В 1.5. Притчата за Блудния син в българската художествена литература забелязваме, че обект на своего рода класифициране стават текстове, в които се открива явно експлициран библейски модел. В текста на дисертацията проследяваме как религиозната полемика се отключва в напрегнат момент на загуба на своето, мислено и в материален, и в духовен аспект. Човекът сам по себе си е немислим извън бита. Притчата за Блудния син предполага момента със загубата на наследството в материален план или на духовното единение с Отеца в метафизичен аспект.

В края на тази глава предлагаме приложение, което, стъпвайки на различни речници, представя богатия семантичен заряд на думата „блуден” и разширява възможностите за интерпретация с оглед на създалото се поле от значения.

Втора глава на дисертационния труд – **Образът на сина в българската художествена литература с оглед на притчата за Блудния син** включва анализационни наблюдения върху повестта „Немили-недраги”, разказа „Епоха – кърмачка на велики хора”, романа „Казаларската царица” на Иван Вазов и романа на Димитър Димов „Тютюн”. С оглед на тематичните специфики на литературните текстове непосредствено след Освобождението правят впечатление проекциите на синовността, мислена като дълг към Отечеството, превърнато в свръхценностен ориентир на епохата. Тази тенденция най-явно е заявена в първия анализиран текст. Следващите текстове, от своя страна, изграждат представата за опошляването на саможертвения олтар България. Срамното някога поведение е трансформирано в успешен поведенчески код за вписване в политическия живот. Текстовете, независимо от времето си на поява и различната тематика, която обговарят, проблематизират и

релятивизират представите за правилност на поведението на децата – дъщери и синове: въпрос на гледна точка се оказва кой и от чия позиция отсъжда кой е съгрешил и кой е в унисон с настроението на епохата: дали водещ мотив е саможертвената готовност в името на надличностна кауза, или превес взимат малодушието и меркантилните стремежи на псевдопатриоти.

В 2.1. „Немили-недраги” – повест за Сина и синовете основният акцент в анализа е поставен върху съдбата на синовете *във* и *извън* дома, мислен като родина, и копнежа им за повторно съпреживяване на героичното битие. Повестта на Вазов умело борави с антиномичната двойка *будност* : *блудност*, маркираща по особен начин съзнанието на хората от двете страни на Дунава. Изгнаниците са лишени от лична биография. Важна е революционната биография памет. Постановката „Изгубена Станка” е проява не на актьорски потенциал, а реализация на копнежа за истински битки. Маските са истинските лица на героите, т.е. театралното пространство по особен начин обединява различните времеви планове в текста и позволява на героите да се видят такива, каквито вече са били, и/или такива, каквито искат (отново) да бъдат. Заглавието на популярната за времето си творба на Илия Блъсков отразява действителната изгубеност на някогашните герои в чуждото пространство.

Повестта не е просто илюстрация на регреса на героите, нито пък само защитна пледоария на излизащото от нормите поведение, а включва далеч по-сложния проблем за разоряването на пространството в самото себе си, за вклиняването на един поведенчески код в друг и произхождащия от това конфликт. Домът като битово и идеологическо пространство силно се релятивизира. За персонажите, обитаващи пространството отвъд Дунав, завръщането в родината е само/жертвен обред. Смъртта е подстъпът към „родния бряг”, към допускането на името, освободено от материалната си обвивка, в сакралните територии на народната памет. Смъртта се осмисля не просто като *саможертва*, а като *дар* пред олтара на Отечеството – ето защо не се преживява драматично.

Посредством образа на Левски проследяваме как идеята за сина и Сина се разгръща спрямо визията за синовността, дълга, дома. В повестта Левски е този, който е в дома и въпреки това е блуден спрямо законовите нормативи на империята. Той е едновременно син (дете на своята родина и на баба Тонка) и отец, т.е. даващият благослов и наставления за делото. Словото на Дякона наподобява като че ли със своята увлекателност и същевременно дидактичност словото на Месията. Речта му е изпълнена с референции към библейския текст. Словото му е разобличително – не

просто по отношение на религиозната мимикрия, а и спрямо предателството, добре завоалирано посредством християнската смиреност. Пробуждането на съвестта е осмислено като празник, като сватба – кървав ритуал на при-част-яването към опиянението на б(л)удните синове към освободителната кауза. Празникът и в притчата за Блудния син е свързан не просто с общата трапеза, а с жертвата. В повестта съгрешилите синове жертват живота си в името на каузата България и в символичен план сбъдват себе си като Синове.

Наблюденията ни в 2.2. „Епоха – кърмачка на велики хора” – вариации на не/синовността са важни от гледна точка на трансформациите в обществото, разкриващи мисловните деформации по отношение на предствата за родина и синовния дълг спрямо нея. Образите на Курудимов и Спасов са емблематични фигури на следосвобожденското време, осмислящи по различен начин родината.

Разказът успява да онагледява една особена тенденция в обществото от това време, която илюстрира не просто сраменето на синовете от техните бащи, респективно – безпроблемното саморазпознаване на част от синовете през поведенческия репертоар на блудността, без това да провокира вътрешен конфликт. Подмяната-мистификация на генеалогичния биографичен разказ цели безвъпросно вписване във висшите социални кръгове, недопускащи хора без доказано потекло, но и затвърждава срама от ниския произход на семейството. Настоячиво търсената връзка е стремеж към постигане на престиж, на идеологически, политически и властови механизми за въздействие. Наблюдава се преобръщане на познатата схема – блудните синове не са изтикани в маргиналията, напротив – радват се на преимуществата на безнаказаността.

В разказа на Вазов бащата и като присъствие, и като отсъствие не е авторитет, задаващ и кодифициращ ценностната йерархия на мислене и поведение на сина. Подмененото име на Курудимов с Гороломов цели респектиране – „ломящият гори” преобръща представите за героичност. Обратно – авторитетното отсъствие на бащата при Спасов е вложено като ценностна поведенческа парадигма, той е носител на вече утвърдени модели на мислене и усещане спрямо родината. Посредством картината на издевателство над опълченеца Неделков като че ли „настоящето” погребва миналото и буквално, и преносно. „Гороломното” става поведенческа максима за справяне, „приспиване” на будното съзнание, готово да разконспирира измамата на неморалното поведение. Финалът на разказа верифицира Гороломов и „гороломното” (знак на определен поведенчески стереотип) като *сила*, задаваща модел на успешно изкачване в социалната и политическата йерархия, като стратегия за преподреждане на силните

личности в държавата чрез способите на корумпираната журналистика, бичуваща всичко, противостоящо на собствената идеология

В 2.3. „Казаларската царица” през призмата на притчата за Блудния син онагледяваме разширяването на смисловия потенциал на блудността, като в центъра на сюжетното действие стои съдбата на две жени. Фундаменталното различие, което предлага романът, е подмяната на образите на синовете с тези на двете дъщери. Жените в текста на Вазов, макар и несъобразяващи се с някои пунктове от морала на обществото, са дълбоко свързани с патриархалния модел на света. Този модел се разколебава в прагова ситуация, при която традиционни и модерни идеи и институции се пресичат. Актът на излизането на жената по „широкия свят” не е присъщ на патриархалния свят, но модерната държава (и в частност учителската институция в следосвобожденска България) предполага това излизане и заедно с него не само символичното, но и практическото заставане на жената в ролята на учителя: позиция, която в миналото е била само за мъжете, но и в далеч по-провокативната роля на актриса. Анализът ни проследява какво се случва с жената, какви са санкциите за нея, когато си позволи да навлезе в маркираната в съзнанието на общността като греховна, неприлична за женското битие публичност, включваща се в поведенческия регистър на мъжкото присъствие. Мъжкото битие обаче също се оказва не така идеално. Вазовият роман проблематизира в дълбочина някои поведенчески и поколенчески стереотипи в контекста на динамиката на формите на живот след Освобождението.

„Казаларската царица” е текст, който успява да пресъздаде по различен начин схемата на притчата за Блудния син. Тук идиличното сбъдване на хармоничното съвместно живеене е желано, но непостижимо, защото според текста няма идеални домове. Завръщането на блудната в дома е невъзможно, защото домът е белязан от знака на разпада. Родният баща е проклет и непростил, но се появява друга фигура – контрапункт на Трайчев и на непростяващия баща. Това е образът на Денков – учител и творец, свързан чрез театъра като институция с „новото” време, противопоставящо се на старите порядки и морал. Сватбата е същинското пре/образяване на съгрешилата. Като законна съпруга Цонка се връща към конвенциите на общностното живеене и морал – това е завръщане в Дома, изграден от любовта.

В 2.4. „Тютюн” – живот в плен на блудността наблюденията ни разширяват проекциите на блудността, тук домът като притегателен топос на семейната хармония липсва. Светът, който обитават героите, и в материален, и в психо-соматичен план е свят на разрухата, на регреса. Ключовото за притчата завръщане в Дома тук е

невъзможно, защото домът в двете си измерения отсъства, той е само матрица, параван на убогото егзистирание на своите обитатели. Значеща за романа се оказва проблематиката на незавръщането – невъзможно, отказано, забранено.

Сюжетното платно на романа „Тютюн” отразява загубата на морален императив, на вяра в доброто, на християнска етика. Бог е изместен от парите и властта. В романа жените са лишени от способността си да раждат поради различни причини, но преди всичко заради прекаляване с любовните удоволствия, те са изхабени, духовно опустошени. Бездуховността на персонажите се препотвърждава дори в опошлената погребална практика – абсурдността на сцената се затвърждава от образа на пияния поп богохулник. Развратното минало на героите не може да бъде изличено и опростено дори и в смъртта. Блудността на персонажите се открива в отношенията им със семейството, но и във връзка с партията. Идеята за партията присъства и в двата варианта на романа, но особено отчетливо прозвучава във втората редакция посредством образите на Павел и Лиля. В дома на Редингота партийните пристрастия също бележат отношенията в семейството. Героите са белязани по особен начин от блудността. Образът на Павел Морев и неговата богата скиталческа биография намират сходства с библейската схема на притчата за Блудния син. Оразличаването спрямо притчовата схема се прокарва и във връзка с осмислянето на завръщането – Павел изначално мисли дома родина и дома бащино огнище като несъстоятелни, това е и причината да се опита да ги преподреди, да зададе нов модел на живот. Нещо, което е немислимо по отношение на дома в притчата. Различията се натрупват лавинообразно.

За отдадените безрезервно на каузата Партията измества парадигматичната триада образи на любимата, майката и родината, заемайки средишно място в мисловността на Възраждането и във времето непосредствено след Освобождението. В романа домът е превърнат в хетеротопия на някогашното свое, а героите не намират утеха в света, който са принудени да обитават. В текста се конфронтират две генерално протворечащи си концепции за екзистенцията – романът умело борави с представата за разпадащия се, деградиращ под напора на комерсиалните интереси свят и с визията за новия, „прераждащ” се сякаш от пепелта на разрушенията свят, в който особено настойчиво се спекулира с утопичната вяра за свободата и равенството.

Текстът отказва прошката като възможност за нов живот. В това се открива и голямото различие спрямо библейския сюжет, който дарява на своите блудни деца безвъпросно опрощение и ги приласкава в лоното на дома. В романа съгрешилите задължително подлежат на санкция – независимо дали от властта или от собствената си

проговорила съвест. Романът създава впечатление за невъзможно сговаряне на световите, за изгубеност в многоезичието на различните идеали – този на златото и конфронтиращата се с него утопична представа за социалното равенство. Романът на Димов показва различни версии на незавръщането в Дома.

Трета глава на дисертационния труд – **Образът на бащата в българската художествена литература с оглед на притчата за Блудния син** поставя акцент върху поведението на бащите. Още в първа глава на дисертацията изтъкнахме, че тълкуванията на притчата за Блудния син в по-голямата си част отказват да анализират фигурата на бащата. Причината за това се открива в приписването на алегоричен потенциал по отношение на отца, който в общия случай е осмислян през потенциите на Бог Отец. Затова е разбираем и отказът за интерпретация на поведението му в контекста на притчата. Всяко приписване на подобен тип алегорични значения отпраща към своего рода неправомерност при смесването на нивата на анализа.

Българската художествена литература в разработвания период дава широко поле на опериране с фигурата на бащата – можем да проследим неговия образ от традиционно разпознаваемата фигура в патриархалното общество до съмняващия се, поддал се на тревоги баща, размишляващ и върху философските измерения на битието. В текстовете се наблюдава особено продуктивното философско-полемично заиграване със сюжета за трансцендентно опустялото небе, за липсващото основание в света, което рязко се конфронтира с алегоричния потенциал на притчата, приписващ на всеки елемент от нея трансцендентен еквивалент. В подбраните за целите на дисертацията текстове ясно се очертава проблемът за разпада на йерархията в света. Бащите се усъмняват в наличието на Бащата, а оттук се подклажда и усещането за невъзвратимост на билото, за липсата на коректив.

Тълкувателната перспектива в **3.1. Лица на блудността в повестта „Гераците“** – **властта, словото, жертвата** поставя акцента не само върху поведението на синовете, но си позволява да задава въпроси и спрямо фигурата на бащата. Светът в повестта е свят на разпад на йерархиите в човешки (земен) и божествен (трансцендентален) план. Еманципацията от родовото е показана външно чрез поведението на героите, пространствено-йерархичното им разпределение в бита, но и вътрешно – те са носители на духовна резигнация, на отчуждение спрямо моралния етос. В текста е представен особен модел на екзистирание, при който героите са изначално в състояние на обездоменост, на неуют. В „Гераците“ домът е покрив, прислон, но не християнски по дух дом. Текстът работи с идеята за краха на християнската повеля да обичаш ближния

си. И дядо Йордан го усеща – любовта бяга от хората. Затова „Гераците” е повест за изгубеността не просто на синовете, но и на бащата, който, макар и да не е съгрешил, носи като че ли по особен начин бремето на несправилия се баща – неуспял да предаде духовните завети на своите синове. Подобна „вина” стои далеч от идеята за блудност, но рефлектира във взаимоотношенията в семейството. По отношение на стария Герак е налице драмата на човека, изгубил сякаш „изведнъж” не просто златото и/или достойнството, и/или уважението на синовете си, а на човека, изгубил „изведнъж” всичките си синове. Неговите синове вече са станали бащи, а бащата (дядото) става „дете” по смисъла на заявеното спрямо него отношение – слаб е, безпомощен е не само физически. Слаб е, защото продължава да обича посвоему напусналите дома и домашното като нравствен императив свои синове. Бащата става свидетел на разблудното поведение на синовете си и разсъждава върху корените на злото, без да намира отговор на въпроса защо синовете му са се отдалечили от патриархалната норма. Потъпквайки бащината повеля за благоденствие в рамките на общия дом, съграден от предците, синовете (дори и оставащите в рамките на къщата) са тотално отчуждени не само един от друг, но и от моралните устои на християнската вяра, постулираща любов към ближния.

Концептуално важна отлика между бащата от притчата и Йордан Герака е, че героят от повестта отказва да подели имота си между синовете си. Герака интуитивно предусеща разцеплението в дома си, в неговата представа то се свързва с богатството. Материалното благополучие е издигнато в кумир от синовете. Изгубената хармония в дома бележи неспособността за „усвояване” на наследството – и тук не става въпрос за материалната страна на унаследяването, а за моралното измерение на родовите повели за благоденствие в дома. По този начин се проблематизира и наследството, което синовете на Йордан Герака ще завещаят на собствените си деца. Щом няма любов, всички са изгубени, ако и да се намират в дома. В „Гераците” прошка не се търси. Тя е отречена като алтернатива; думите са изпразнени от съдържание, те нямат за цел да съединят разкъсаната цялост на семейството. В повестта „Гераците” болезнено отеква проблемът за несъстоялата се комуникация, за отхвърленото наследство – за нежеланието на синовете да приемат етичните уроци на своите предци. Тук границата е екстериоризация на скъсаната връзка с патриархалната норма, с нежеланието на синовете да бъдат част от семейството.

В 3.2. Разделението във „Вълкадин говори с Бога” на Йордан Йовков проследяваме загубата на представата за свят и опита за полемика на едно

метаравнище, предполагащо свръхзнание за света и механизмите за неговото прекрояване. Разказът, макар и да засяга темата за войните, е лишен от батални сцени, тъй като вътрешната логика на текста не се интересува от сраженията, а от избора на персонажите, от принудата на обстоятелствата, полагащи сина отвъд границите на родината Дом, и терзанията на бащата. В Йовковия разказ границата е знак за неспособността на хората да противостоят на историческите катаклизми, преподреждащи европейската карта. Генеративният модел, който работи в текста, е проблемът за заедността, за осмислянето на фигурата на отеца, за търсенето на един надреден модел на поведение, задаващ ценностен ориентир спрямо света.

Бащата дарява имот, а с това и възможност за създаване на модел на живот според погледа на децата си. Разделяйки имота си, Вълкадин съизгражда повторно дома си посредством семействата на всеки един поотделно. Сам по себе си дарът е форма на благословия, даване на любов, но и на модел на поведение. Бащата поставя благото на синовете си преди всичко, но политическата ситуация изиграва водеща роля в „голямото” разделяне на семейството. Институционалните норми са „чуждата земя” за родовостта: веднъж като специфична система от правила и практики, втори път като унифициран код, абстрактен, отделен от конкретиката на рода и личността. Такъв код е неразбираем, непрозрачен, неписващ се в притчите. Подобно на Йов, Вълкадин е образец на благочестието, на праведността. И както библейският персонаж достига чрез личното страдание до идеята за световната несправедливост, така и Йовковият герой се сблъсква с несправедливостта в личен и държавен план. И ако Йов става „заложник” в играта по изпитване на вярата между дявола и Бога, то Вълкадин попада в буферната гранична зона, разкъсваща личното и голямото национално семейство. В пределно лапидарния изказ на героя: „Няма какво да приказвам. Аз приказвам с Бога...”, прозвучава единственият възможен събеседник – само Бог може да изслуша мъката на изгубилия сина си баща. Говоренето с Бога, означава търсене на надредност, която не би могла да бъде делима и от която всеки човек е неотделим. Т.е. бащата говори с Бащата и пита защо прави така, че синовете да не могат да си бъдат у дома. Текстът проблематизира относителността на своето. Границата отразява асиметричните отношения: доброто за един е зло за другия. Несправедливостта отключва напрегнат вътрешен диалог с Бог относно етичните основания в света. Вълкадин пита защо имащите своя имот са разделени така, че се оказват свои родово, но чужди според владетеля, на който принадлежи дадената им земя. За бащата светът като подреденост е рухнал. Екзистенцията, мислена не просто като съществуване, а като добруване се е

разпаднала под напора на историческата катастрофа. Словото е неспособно да обеми разбирането на несправедливостта. Парадоксът, с който ни сблъсква разказът, е относителността на житейските постъпки – благословията, дарът се трансформират в жертвеност.

3.3. „Мъртво вълнение” в контекста на притчата за Блудния син проблематизира по свой начин края на патриархалността и сблъска с политическия ред, като поставя питання относно фигурата на бащата и тежестта да бъдеш образец. Идеологията на новото време влиза в дълбок конфликт с установените норми на живот и аксиологическата подреденост на трудовия бит. Романите на Ивайло Петров скрито прокарват идеята не просто за невъзможната заедност, а за краха на родовостта. Оттук насетне блудността е иманентна характеристика на героите. „Мъртвината” е генералната метафора, обобщаваща случващото се в романовото битие – и тук не става въпрос само за убийствата и репресията, за отиващия си свят, но преди всичко за „мъртвината” в човешките души, за неслучилия се *празник*, за загубата на вяра в доброто и наличието на божествен императив. Романовото време експлицира свят, в който вярата, разбираана в нейната религиозна същност, е репресирана и обявена за греховна. Общият съвместен труд е видян като алтернатива на религиозната заедност, която е изцяло отречена. Производителността е лишена от мисъл за народа, поради тази причина и хората се противопоставят на кооператива и за пръв път в живота си са готови да прекъснат изконната си връзка със земята. Сломяването на Доганите е стъпката, която бележи границата между устоите на патриархалния морал и фанатизма на новия политически ред. Блудността е част от битието на персонажите. Тя се открива и като крайна форма на фанатично тесногърдие, отричащо инакомислието, което не просто не се толерира, а открито, тенденциозно се разконспирира като опасно, смущаващо, заблуждаващо. Обявяването за враг, за заблуден или предател е въпрос на перспектива на мислене, в основата на която стоят властови механизми, задвижвани от утилитарни подбуди.

Домът на Догана е знаково маркирано пространство – той е важен топос на заедността в селото, последна крепост, устояваща срещу фанатичната обсебеност на Ради Бойчански от колективизацията. Отнемането на земята е повратна точка в романовото битие. Устойчивостта на дома и като подслон, и като ценностна парадигма, се крепи от обединяващата сила на труда. Злобата и безсилието на синовете обръщат порядъка в дома и става ясно, че бащата е изгубил авторитетната си позиция. Кризата в семейството разкрива, че не религията, а строгостта на патриархалната норма и

суровата борба със земята дават смисъла на личната екзистенция. Романът изобличава Бог като бламирано божество, неспособно да възмезди съгрешилите синове, също както и бащата е безсилен да възпре децата си да сторят смъртен грях.

В притчата за Блудния син нито един от персонажите не се усъмнява в принципите, спрямо които домът функционира. Подредеността на битието е обвързана с бащата, задаващ модела на съществуване, а в един надреден план се открива фигурата на Бог Отец, предопределящ отношенията не само вътре в родовата единица, но и по вертикала в един метафизичен аспект. В притчата нито синът, напуснал бащиния дом, нито останалият в него син се опитват да променят по някакъв начин установения ред, напротив – напусналият пределите на дома осъзнава още по-ясно предимствата на живота у дома. В този смисъл една голяма част от персонажите в романа „Мъртво вълнение”, макар и физически да не се отдалечават от дома, остават чужди на прозрението на Блудния син от притчата: „колко наемници у баща ми имат в изобилие хляб, пък аз от глад умирам!” (Лук. 15: 17). Изобилието в притчата се мисли едновременно в неговия материален и духовен аспект. В текста на Ивайло Петров изобилието в дома, и то в частния дом, се оказва според определен санкциониращ поглед забранено, дори престъпно. В притчата подобна перспектива на мислене отсъства. В романа става обратното: недоимъкът бележи не чуждата, далечната страна, а родината, когато общностният трудов живот започва да функционира и да се подчинява на външни спрямо патриархалната норма правила. Подчиняването на хората, опитът те да бъдат унифицирани, вкарани в коловоза на комунистическата доктрина, отнема на отделния човек като че ли желанието да се труди. Бидейки сами (тук визираме семейството, рода като единица) в трудовото си битие, хората сякаш са много по-близо до разбирането за общото добруване, отколкото в насилствено прокараната идея за съобщност. Точно намесата на външни спрямо обикновения човек сили провокира още по-силно отказът да се приеме новото. Привидната съобщност всъщност екстремизира още по-отчетливо разделянето между хората не само в чисто физически, трудов, но и в духовен и идеен аспект. Всичко това провокира едно дълбоко усъмняване в основанията на държавата и средствата, с които иска да постигне „добруването” в общото стопанство.

Романът „Мъртво вълнение” е само брънка от големия български литературен сюжет за отчуждаването на хората не само от земята и селото, но преди всичко за тяхното обездомяване в буквален и преносен смисъл – разбирано като липса на интегративен център, като загуба на вяра и представа за това що е „добро”; като път

към атеизма, отворен от липсата на божествен императив. Сюжетът за изгубената връзка с Бога, а от там и за пътищата на скиталчеството, намира различна реализация.

3.4. Грехът на бащите или проблемът за липсващия „център”. „Хайка за вълци” – другото име на кризиса поставя множество питання от философско-религиозен характер и показва бащинството като неосъществим проект. Трагедията на персонажите е осмислена преди всичко през образите им на бащи, и то на осиротели родители, което, от своя страна, проблематизира бащинството и неговата реализация. Героите в романа съпреживяват настоящето посредством актуализирането на миналото. Встъпителната част на романа събира на една трапеза герои, таящи дълбоко в себе си гняв и обида едни към други. На тази трапеза сядат не просто кои да е от героите, а точно бащите. Привидно спокойният ритуал по дегустирането на вината крие дълбок драматизъм. Трансгресивното прекрочване на установените норми за правилност неслучайно се сбъдва не другаде, а в Пъклото – пространството, чието име безпроблемно отключва разпознавателно-асоциативен рефлекс с демоничното, респективно – с липсата на кодификатор на поведението. Текстът борави с обратимостта на стереотипното мислене спрямо топосите и техните характеристики. Изгубеността в гората се транспонира в духовно-психологически план в селото. Героите намират пътя към своето изконно Аз точно в гората не поради отпадането на условностите на социалните регламентации, а заради ескалирането на акумулираното до този момент напрежение. В селото персонажите са също толкова изгубени и самотни, колкото и в гората, но докато тя изначално е наситена с потенциите на първичността, на стихийността, селото се оказва вторично натоварено с тези непривични за него характеристики. В този смисъл в дивото пространство човекът се опитва да преподреди културното, да възобнови изгубената хармония, но по този начин се затваря порочният кръг на абсурдния човешки стремеж да гради добро посредством зло.

Ключов за разбирането на романа е старозаветният разказ за Йов – за несправедливо страдащия баща. Независимо че романът акцентира и върху децата, тяхната съдба рефлектира най-вече върху родителите. Образът на Солен Калчо се появява неслучайно пръв в редицата от сюжети. Чрез него текстът се опитва да подскаже на дълбинно равнище откъсването на човека от изконната му същност. В семейството на персонажа изначално има нещо объркано. То не се вписва в познатите патриархални модели. Посредством образа му се преобръща представата за бащата като централна фигура в семейството. Романът умело съгражда образа на съгрешилия, едва

ли не блуден баща, този, чийто дом е пространство, в което хората се трудят и срещат във физически план, но не и в духовен аспект. Образът на Солен Калчо изгражда представата за изгубеността на бащите, за обърканите социални роли. Ироничният подтекст в романа загатва за неосъществеността на човека Солен Калчо (бащата) в опозиция със служебните му задължения. Превърналият се в ревностен пазач на общото стопанство не успява да опази честта и цялостта на семейството си.

Посредством всеки един от участниците в хайката романът успява да подсили усещането за скъсаните връзки – не само вътре в родовата единица, но и в общността. Според Деветаков безсмислеността на живота обезсмисля всяко негово начинание, включително и бащинството, то е изначално девалвирано. Диалектично противоречивите разсъждения в дневника на Деветаков формулират не просто проблема за непостижимостта, за невидимостта на Бога, но за неговия генезис. Тук се откроява идеята за илюзорността на вярата, за липсата на спасение. То не е отказано, а е несъществуващо, няма кой да отговори на молитвите и питанията, когато небето е лишено от Отец. В този смисъл бащите също са осиротели, а романът ни сблъсква с проблема за липсващия Отец и поставя въпроса: какво се случва със синовете, когато няма Баща? Или пък този Баща е грешен? Утопичният проект за братството, основано на общия труд, припомнящо сякаш райското битие, сбъдва противоположен сюжет на разделението и отчуждението на хората, на загуба на традиционните нормативи. В откъслечността на своя дневник Деветаков успява да обеме „проклетите въпроси” на битието. Човекът е видян в неговата оголеност, слабост – без метаоправдание поведението му е лишено от смисленост. Илюзорността на всяка идеология и вяра е разколебана от разсъжденията на самоубиеца Деветаков. Размишленията му са вплетени в тъканта на целия роман и скрито полемизират с всяко заблуждение и сляпо демагогство. Дневникът имплицитно прокарва темата за обездомеността на човека, за липсата на интегративен център в Дома, т.е. за липсващия баща както в чисто битов, така и в метафизичен план. Деветаков може да се мисли като сина, изгубил Баща си. Той е като че ли блудният син, който обаче няма къде да се завърне, защото Домът е лишан от своето съвършенство. За разлика от Деветаков останалите герои виждат смисъл в живота и тъкмо заради това са склонни да преминат към саморазправа. Героите търсят справедливост, възмездие и този стремеж е в основата на хайката.

Философско-религиозният заряд на романа се препотвърждава и посредством историята на Киро Джелебов. Героят най-точно сякаш се доближава до схемата, представена в притчата за Блудния син. Подобно на бащата от притчата, Киро

Джелебов не е лишен от материално благополучие. Но отказът да даде доброволно имота си в кооператива отключва редица събития. Семейната трагедия онагледява как колективизацията на селското стопанство отнема на хората не просто земята, а ограбва човешкото им достойнство, но най-вече – разрушава цялостта на семействата. Опитът за самоубийство на Киро Джелебов е знак за безпомощността му, за предела на човешкото страдание. Идеята за колективизацията в своето практическо осъществяване реализира съдбата на сина от притчата за Блудния син, т.е. синовете, белязани със знака на инакомислието, напускат пределите не само на дома, но и на родината в търсене на пространство, което да бъде разпознато като дом. Бащите, макар и оставащи в своето, подобно на своите деца са третирани от властта като своего рода родоотстъпници, те са чуждите, изтиканите в периферията, в ничията земя. Нито синовете, нито бащите могат да се завърнат в Дома от ценности на някогашното си съществуване.

В романа на Ивайло Петров домовете и идеята за домовостта са изместени от представата за Партията. В идеалния вариант тя би трябвало да измести всяка друга визия за цялостност и да зададе смисъла и посоката на съществуването. Фанатизмът и тесногърдието обаче отричат всяка друга реализация на заедността, съответно – празникът в дома е обречен на неосъществимост не само защото синовете са изгубени (в буквален, и в метафоричен план), но и защото бащите са бламирани, отнета им е способността да бъдат господари на имота си.

Четвърта глава на изследването – **Библейски и политически аспекти на представата за дома** намира своето основание в желанието ни да проследим как в границите на изследвания период литературата изгражда образа на родината в аналогия със саможертвения олтар. Тук саможертвеният патос на синовното отношение спрямо дома (в неговите частни и държавни измерения) се мисли в аналогия с трансцендентния божи Дом. Посредством подбраните художествени текстове защитаваме тезата, че без представата за Дом е невъзможно да се оперира и с представата за синовността и обединяващата функция на бащата. Домът е топосът, конституиращ всяко напускане и завръщане (независимо дали го мислим в неговите физически или духовни измерения), той изгражда представата за споделимост на ценностите и моралните устои. Той е парадигматичен образ на заедността на семейството в частен аспект и на нацията в метафоричен план. В тази част саможертвеността е предзададена от копнежа за политическа и етническа цялост, целящ сбъдването на обединена България, споделяща единен Дом от ценности, спрямо който блудността е лесно разпознаваема.

Важен аспект при интерпретирането на текстовете е контекстът, който определя и настроенята на времето и най-ясно очертава тенденциите при артикулирането на блудността като вписана в своего рода моден код, поведенчески стереотипи или, казано по друг начин – като част от политическите пристрастия в идеологически разделеното пространство.

В 4.1. "Антихрист" – диалектическите лабиринти на "двата града" се опитваме да осмислим поставените в романа питання от философско естество, които в нашата интерпретативна оптика са пречупени през призмата на притчата за Блудния син. В романа е дълбоко вписана проблематиката на Дома, взет като етичен фундамент, като отправна точка на мислене спрямо положеността на човека в битието. Домът в неговия материален и трансцендентен архетипен образ кореспондира с въпроса за вярата и нейните основания.

Романът на Емилиян Станев настойчиво борави с представата за разполовеността на своите персонажи между двата града – между небесния Ерусалим и Богоспасяемия Търновград. Настояването на патриарх Евтимий върху спасяемостта на столицата обаче се конфронтира в границите на сюжета с усещането за невъзвратимост на билото, на миналата героичност и слава на престолния град. Драматизмът на разпадащото се средновековно българско царство се проектира най-интензивно в съзнанието и световъзприятието на детето и послушника Еньо Теофил. Сепаратизмът в държавата намира отражение, но и основание в богословските настроения на епохата. В драматичната ситуация на изправеното пред завладяване царство и предшестващите го социално-икономически и духовни трусове различията между „божия” и „земния” град изпъкват за сметка на човеколюбието на християнската морална система. Светът на еретиците предлага алтернатива на божествената безответност, задава модел на екзистирание, противостоящ и опитващ се да разруши установените рамки не само на институционалното подчинение, но и на чисто битовото равнище на социалната устроеност. В тяхната визия за това що е правилно, законно, царят е отстранен и лишен от властови прерогативи. Противопоставянето на еретиците е бунт срещу властта по презумпция, като орган на всякаква подреденост и инструмент за вкарване на хората в рамките на общото, канализирано съществуване.

Съмнението в истинността на Бога провокира и ответна реакция спрямо основателността на всяка власт. Оттук произтича и драматизмът на събитията в романа на Емилиян Станев. Чрез образа на Еньо Теофил, припознаващ сам себе си като Антихрист, се разгръща мотивът за отказаното спасение. Постигането на Таворската

светлина не помирява изтерзаната душа на Еньо, напротив – той се стреми към познанието не със сърцето си, а с разума, а разумът подлага на съмнение дори божествената светлина. Дълбоката вътрешна противоречивост на Теофил се открива в несъвместимото съчетаване на вярата в Антихриста и приемането на религията като лъжа, тъй като сам по себе си Антихриста е част от вярата. В собствената си репрезентация героят нееднократно се разпознава през поведенческата типология на Блудния син или се уподобява на „изгубената овца” от съответната притча. Корелацията *блуден син : изгубена овца : вълк* реферира отдалечаването на героя от спасителния път по завръщане в Дома.

В „Антихрист” домът в неговите физически, чисто земни и държавни измерения е спасяем не само заради геополитическата ситуираност на държавата и вътрешнополитическите трусове, но е и в пряка релация със сложността на духовните течения и избори на персонажите. Материалният дом, мислен като държавни граници, е в отношение с Духовния Дом. Без трансцендентното основание в света рухва кодифициращата матрица на социалното общуване, домът и като материален знак, и като метафора на заедността в семейно-родовата единица, а и в общностен план, губи стойност и се разпада. Без триадата баща – цар – Бог се губи и вертикалната структурираност на битието. Светът в романа на Емилиян Станев е свят, изправен пред разрухата не само на нашествениците завоеватели, но и пред стихийната необузданост на „проклетите въпроси” за смисъла на битието, подриващи вярата в трансцендентния Дом и обриващи на съмнения, правещи и прислонения бездомен.

4.2. Домът на пастира – не/прислоненият свят във „Време разделно” ни позволява да мислим сюжета на притчата за Блудния син като гъвкава матрица, надхвърляща хоризонта на определена религия, доколкото притчата е пре/възпитаваща и налагаща даден етичен код, доколкото задава оценъчен модел на отношенията вътре в семейството и в дома, мислен в двойна перспектива.

Персонажите във „Време разделно” изгубват убедеността си във всеприсъствието на Бог. Сугестивно се наслаждава усещането за изоставеността им, оттам и за търсенето на алтернативен модус на екзистенцията, *във* и *чрез* който да открият утеха и прислон. Колизията в романа произтича от травмиращата липса на основание на страданието и отказ за изясняването на генезиса му. Героите не разбират как Бог допуска подобно прекомерно страдание за своите деца. Проблематизира се способността за *познание* не само по хоризонтала на битието (да разпознаеш своя сред чуждите), но и по вертикала – непрекословната вяра в Бог. В романа вярата като

коректив, задаващ ценностната парадигма на живота и девалвацията ѝ, вярата, овластяваща малък брой привилегировани, трасира пътя на духовното осиротяване и обездомяване на народа, изоставен от своите водачи, превърнали се в блудни синове. Вярата не овладява хаоса на многоезичието на религиите, а изостря конфликтите, защото агресорът си служи с нея не според повелите за смирение и любов към ближния, а за да оправдае своята войнстваща омраза и трансгресивното прекрачване на всяка традиционна повеля на заедноживеенето.

Завръщането на изгубения някога син Караибрахим в долината трансформира не само нормалния ход на битието, но и представата за времето – то започва да се измерва чрез понесеното страдание и обратното броене, отчитащо началото на разделното време. За разлика от представеното в притчата за Блудния син Караибрахим се завръща в дома не за да моли смирено за прошка, а за да търси разкаяние от баща си. Галушко е представен не в ролята на веселящия се баща, посрещаш мъртвия, но оживял и намерил се син. Именно това неразпознаване Караибрахим не може да прости на своя баща. Неслучилият се празник отключва поредица от кървави сцени, които сякаш целят да възмездят нараненото синовно чувство. В този смисъл в съзнанието на неудовлетворения синовния си копнеж персонаж се поражда желанието за скъсване с всеки не/божествен коректив. В романовото повествование липсва по-задълбочено философско осмисляне на проблема, но сякаш скрито се задава въпросът: кой Бог би позволил на един баща да не познае своята плът?

Любовта към рода се преживява като бремене. Домът е онзи специфичен топос, вменияващ на персонажите задължения от по-висш порядък. Дългът към дома е кодифициращата рамка, спрямо която се прокарват оразличителните граници между ценното и враждебното. Караибрахим е човекът без дом, подвластен на хаоса и деструкцията, на липсващия етнически и родов императив. Всяко негово действие е насочено срещу паметта, непрестанно генерираща противоречия и страдание.

Светът в романа на Антон Дончев „Време разделно” е свят на кризата, на упадъка на вярата в спасението, на отсъстващите бащи, респективно – на неприслонеността, но и на търсенето на път към общението с Бога и опит за Домостроителство – завръщане в Дома, който въз/създават.

4.3. Блудност и будност. Не/съградимият Дом в „Под игото” и „Нова земя” разчита на сравнителния подход, позволяващ да надникнем от различни ъгли в иначе „тунелното” самовглъбяване в единичния текст. Интерпретацията проследява как се изменя визията за не/допустимото поведение на синовете спрямо родината, каква е

представата за дълга, къде минава границата между блудността и будността. Темата за блудността на „новото” поколение е изходна позиция, център на която е етичният императив на описаното в текстовете историческо време, мислено не просто като времева протяжност, а като героичност. Същностен проблем, който ни занимава, е има ли „нова земя”, кое я конституира като такава, спрямо каква оценъчна норма се разграничава от миналото.

Вглеждането ни в текстовете далеч не се интересува само от най-явните прояви на разблудното битие. Напротив, те са само подстъпът към по-детайлното разнищване на романите, за да видим как сбъдването на идеята за освобождението (вече налично в „Нова земя”) ражда различни сюжети на „напускане” и „завръщане” в дома и в Дома, видян като сбор от ценности и съпричастност към определена идеология.

Основната дихотомия и в двата романа е по линията *свобода : несвобода*, като *несвободата* се мисли не само като робство, иго, но и като липса на отвореност към света и новите идеи, неспособност за разкрепостяване на статуквото, излизане извън пределите на обичайното световъзприемане. В „Под игото” идеята за свобода е неразличима от идеята за цялост, не съществува представа за частична свобода, това се случва след Освобождението. В „Нова земя” идеята за цялост е не само в Съединението, тя се оглежда в идеологическото различие, претендиращо, че задава определен надреден идеал, въпреки че се представя от различни партии. Вглеждането ни в „Нова земя” показва, че Другият се оказва свой, врагът или пък обектът на срамене доста по-често е не по презумпция етнически чужд, а българин. Не че подобни образи липсват в „Под игото”, но там „обезопасяването им”, макар и да не ги оправдава, е по линия на робската пасивност. В разглежданите романи религиозната и политическата тематика се застъпват, като много често религията е използвана като своего рода подстъп към проповядване на политически идеи. В „Под игото” религията е в напрежение с въстаническата идеология, която изковава свои собствени закони, кодифициращи и трасиращи пътя към свободата. В този смисъл, всеки, който е съпричастен към борбата, е в известна степен блуден не само спрямо установения политически ред, но и във връзка с православния морал. Главата „Силистра йолу” в „Под игото” показва как в рамките на традицията се оперира с нетрадиционното – как в рамките на станалото привично място за веселба и забрава на робското битие нахлуват политическите, революционните идеи, преплитайки се със спора и наздравниците, т.е. в игровия режим на смешното се прокарва сериозното говорене за българското *liberté*, целящо нахлуването на въстаническата идеология на всяко равнище на живота.

В „Нова земя” Вазов показва другото лице на говоренето и правенето на политика – тогава, когато то не е част от регистъра на тайното, скришното, забраненото. В романа на следосвободенска тематика политиката вече е обвързана с подмолното, лицемерното, блудното поведение. Той проблематизира от различен ъгъл темата за Дома родина и синовния дълг. Сюжетът е лишен от колизиите на предосвободенското минало, оголен откъм възможности за реализация на особен героизъм. „Нова земя” поставя началото на модерното вглеждане спрямо „старите” хора в „новата земя”. И тук религиозната проблематика не е подмината – тя се открива не само в микросюжета за Дикий Барин и напористите му опити да бъде духовен отец на туркините, но и в историята за поп Кън, опитващ се неуспешно да манипулира вярващия народ с цел политическа изгода. Екстремизирането на поведението, излизането му извън представите за добро и зло, справедливо и греховно, е и във връзка със загубата на авторитетната позиция на традиционното право. Духовният свят на миналото се срива под натиска на новите форми за санкциониране. Неразпознаването на социалния код и неговите поведенчески стратегии (колизията *село : град*, селянинът срещу институциите) провокира не само болезнени и комични сюжети, но води и до деградацията на хората, неоткриващи справедливост в следосвободенското време. Наслажда се усещането за ненаказуемост и изоставеност от държавата. Освобождението не сбъдва илюзията за свободата, а отприщва тъмните инстинкти и желания за обогатяване на всяка цена.

Политическите аспекти на блудността в голяма степен се предзадават не само от спекулативните щения на определени кръгове, но и от предусещането за неустановеността на географската карта, на преподредимостта на териториите – проблем, имплицитно вписан в националната история от решението на Великите сили. Идеалът за границите на родината – такива, каквито ги чертае Санстефанският мирен договор, е предугаден още в началото на романа от Найдено Стремски като чисто политически, а не народен. Меркантилността на новото време изтрива високата патетика и идеология на близкото минало. Държавата е отречена като олтар, снети са й всички прерогативи на свръхценност, сведена е до инструмент за печалба. Ако миналото се уповава на идеята за възкръсващата от пепелта на робството държава и на трансцендентната предопределеност на героизма на българския народ, закодиран във фразата „Турция ке падне” (1876), то настоящето в романа „Нова земя” е подчинено на стихийността, на хаоса в младата държава, на заличената връзка с миналото.

„Нова земя” чертае различен образ на блудността, повлиян от политическите пристрастия. В оптиката на подобно осмисляне социално-политическите интереси са подвластни на обратимост на позициите. Блудният се оказва различен в зависимост от гледната точка спрямо него.

4.4. Малкият Содом – драмата на само/познанието и девалвацията на Дома поставя под съмнение представата за героичността и устойчивостта на дома като етичен център на световъзприемането. Основен проблем в текста е въпросът как се конструира представата за родното. В текста на Стаматов блудността е разконспирирана още в разпознаването на столицата София, метонимично обемаща образа на следвоенна и меркантилизираща се България, за да бъде сравнена с „малък Содом”, т.е. място на забравата, на отричането от корените и божествените повели. Текстът проектира свят, в който мълчаливо се установява нов режим на живот, без да се подлага на критична рефлексия. Настоящото е динамично, променливо, хамелеонщината е положително качество, докато непроменимостта, убедеността в идеалите оказва деструктивно влияние. В масовото мислене, представено в текста, родината не е Дом, тя не е и общ генеалогичен маркер за общността – не е плът и кръв, т.е. не е един от хипостасите на общностното живеене. Точно обратното светоотношението се наблюдава при Митя Абаров – в неговото съзнание идеята за дома като къща, като заедност, споделимост на общ свод от етични императиви се мисли в аналогия с големия общностен Дом. Ето защо е така драматично разминаването в гледните точки на сина и бащата. Вътрешната диалектика, провокираща акта на самоубийството на синовете, намира своя корен не само в не/вписаността на децата в базисния мироглед на „новото” време, а в трагичната им свързаност с идеалите и примерите на миналото. Ето защо Митя постоянно привиква в съзнанието си образа на дядо си, чийто портрет е запратен в боклука, за да бъде удобно подменен от този на годеника италианец. В сюжетното настояще на „Малкият Содом” девствеността е грубо отнета като присъща характеристика на родината – тя е блудница. Такива са и жените, плътта, земята и имотите са обект на покупко-продажба. В текста на Стаматов проблематичността на своето се извежда от сблъскването на чуждото присъствие и манталитет с родното. В тази среща се сваля маската на родната „свенливост” и „непорочност” – тук не визираме единствено разблудното поведение на жените, но и покварата в политико-икономическите отношения. Родината като наличност и родината Дом като идеален мисловен конструкт драматично се разминават.

В текста на дисертацията „Малкият Содом” се мисли в аналогия с есето „Дядо Йоцо гледа”, но и с едноименния разказ на Иван Вазов. Стаматовата версия трагически преобръща идеалността на родината като проекция на лишеното от зрение съзнание. Вазовият текст задава мирогледната матрица спрямо фикцията „Свободна България”, която всеки следващ текст използва като контрапункт – сюжетите отук насетне сбъдват „другото гледане” – не идеалното, несбъдналото се, а реалното, това, което дядо Йоцо няма как да види. Начинът, по който текстът на Вазов мисли свободата, е дълбоко положен в традицията. В текста на Стаматов чуждото е пожелано за сметка на малоценното свое. Във Вазовия вариант на „Дядо Йоцо...” българското е свръхценност не защото е идеално: то не подлежи на усъмняване, т.е. то е ценно тъкмо защото е наше. „Малкият Содом” не спестява на Митя, казано с езика на Вазов, разочарованията на „окатите”. В текста на Стаматов проблематичността се извежда от сблъскването на чуждото присъствие и манталитет с родното. В тази среща се сваля маската на родната „свенливост” и „непорочност”. В „Малкият Содом” на Стаматов Митя Абаров е огледалната другост на Вазовия дядо Йоцо – той гледа безнравствеността на следвоенното време, но е обсебен от вярата в българското, от морала на миналото, което мисли бъдещето единствено в перспективата на съвършенството. В този смисъл, мисловната призма, през която героят пречупва настоящето, метафорично го полага в сферата на слепотата. Героят живее чрез идеалите и стойностите на миналото.

Преобръщането на ценностната матрица засилва усещането за апокалиптичност на представения свят в „Малкият Содом”, защото Домът е подложен на операция по неговото разграждане не от външните, чуждите, а от своите синове – бащи и деца. Единствено синът Митя Абаров, пребивавал в чуждото пространство, не го е девалвирал, а е съхранил представата за родното като норма, която обаче след завръщането е трагично разпозната като вътрешно опорочена. Самоубийството на Митя влиза в дълбок конфликт с християнската етика. Разчетено в контекста на притчата за Блудния син, то проблематизира из основи устойчивостта на дома и въобще идеята за спасението. Всеобщият празник в притчата е подменен в разказа от самоубийството. Смъртта е своего рода саможертва пред миналата, непостижима в настоящето идеалност. Не завръщащият се син е белязан от знака на блудността, а светът, който го посреща.

4.5.1. „Чардафон Великий” – аспекти на политическата блудност е текст, който проследява как в идеологическите пристрастия йерархиите са обратими и

поставя акцент върху фигурата на Чардафон и участието му в Съединението. Притчата за Блудния син е изходната база за оглеждане на вариациите на блудността и в частност на политическата разблудност, която позволява на персонажите в текста да сменят рязко пристрастията си. Предложената в текста на дисертацията интерпретация проследява връзките между биографията и романа „Нова земя” на Иван Вазов и „Бай Ганьо” на Алеко Константинов. Във Вазовия роман конституирането на „новата земя” се осъществява тъкмо чрез случването на единението на народ и земя, територия, разбираана като изконно българска. Проблематичността на събитието обаче се открива в хората, които го осъществяват, т.е. в общественото съзнание болезнено отеква разминаването между предизборните агитации и обещания и действителното им реализиране. Докато Вазов недоволства от хората, осъществили Съединението, Захари Стоянов пише биография точно за един от главните дейтели на събитието. Показва недостойния в оптиката на Вазов като достоен син на своята родина.

Ако героят на Алеко Константинов избира да реконструира българското чрез мнимогероичното име, то Чардафон не преподрежда йерархията, а я съ-изгражда – не само защото е част от исторически значимите събития и най-вече е герой от Съединението, но преди всичко защото активно участва в създаването и утвърждаването на почитта към Ботев. В аналогията между двата образа преимущество имат отликите, отколкото приликите – ако Чардафон не умее да мимикрира в политическия дискурс, а откровено класифицира Батенберг като „козе месо”, то бай Ганьо не подминава възможността да угодничи на властта. В текста на Алеко Константинов се актуализира възрожденският рефлекс за „гледането” на родината, който има за цел да й препише ако не героичност, то поне смисленост, значимост. За първи път в българската литература представата за родината Дом, разбираана като топос на добруването, се измества по посока на Запад. В текста на Захари Стоянов родината не е разколебана нито като идеал, нито като пространство, напротив – тя е свръхценност, която чрез акта на Съединението се конструира (макар и с известни уговорки) като единство на народ и територия.

Специфика на биографията е преобръщането на патриархалния морал и нахлуването на неконвенционалното общуване в сферата на институционалното. Това вплитане на битовото с нормативното прави Съединението да изглежда някак лишено от патетиката и героичността на миналото. Карнавализираният образ на Съединението, пародирането на Чардафон и пародираните от самия него политически опоненти (според биографията на Захари Стоянов), сменя търсената от критиката висока, дори

сакрална симптоматика и я приземява в рамките на делничното, злободневното. Съединението „сглобява” макар и частично разкъсаната „плът” на родината, но предизвиква катаклизми в социалното пространство. Ключовият въпрос, имплицитно вписан в биографията, е проблемът за консолидацията на народа, за израстването на синовете в Синове. Текстът на Захари Стоянов „играе” с установените представи за героично и го открива там, където други само могат да се възмущават.

Мисленето на „Чардафон Великий” през притчата за Блудния син показва, че блудността тук не е синоним на разврат, прелюбодеяние, липса или отказ от вяра в Бог, а преди всичко вавилония от идеологии и политическа шарлатания, целяща облагодетелстването на определени кръгове, лишени от национално чувство за принадлежност към голямото семейство на българите в разкъсаното отечество. Съграждането на общия Дом, разбран и като политико-географска цялост, и като общосподелими идеали и ценности, е видно в неговата постижимост чрез образите на недостойните, омаскаряващите стареца Гаврил Кръстевич (според Вазов) синове – Чардафон, дядо Райчо, Делка Шилева и др.

Политическите пристрастия са бурно афиширани, идейните противници целенасочено дискредитирани, конюнктурните назначения са обект на изобличение и подигравка. Текстът открито борави с всички похвати за снизяване на предателите. В същото време фараоните не са идеализирани, а показани в тяхната човешка несъвършенност. Текстът обема в себе си различни поведенчески стереотипи в сферата на политическото битие – от идеалното, лишено от прагматика отдаване на родината, до безскрупулните машинации, целящи облагодетелстване. Блудността придобива статут на норма, кодифицираща успешното вписване в редиците на властта.

4.5.2. „Хайдушки копнения” – между ясновидството и заблудението е текст, който онагледява значимостта на топоса на дома. Македония е топос на прекомерното страдание, на изкупването на греховете, на пречистването и героичното себеутвърждаване, но и алтернатива за България – път към възкресението на родината в нейната възжелана от народа цялост. „Хайдушки копнения” реализира по специфичен начин притчата за Блудния син, като показва как нацията се разединява по пътя към собственото си единение или, иначе казано, как сбъдването на родината като общ Дом, като свръхпонятие, спрямо което синовете се определят като верни или съгрешили, блудни, се релативизира в зависимост от гледната точка. Представата за Дом тук е силно размита и се изживява строго индивидуално.

Срещата-разбиране както между „вътрешните” и „външните”, така и между поколенията е невъзможна. Макар и привидно положена в края на повествованието, колизията между водачите е иманентно присъстваща в целия текст. Разногласието или по-скоро многогласието в текста е на всички равнища – противоречието между Яворов и Яне Сандански е показателно за отношенията вътре в самата организация, между „вътрешните” и „външните”, но и между „освободители” и освобождавани. Пропагандното слово в текста не буди доверие, а съмнение в чистотата на подбудите, приписват му се користолюбиви цели. Големият проблем се открива не толкова в невъзможността за присъединяване на Македония към България, а в голямото разцепление между синовете – *отвъдността* или *отсамността* е водещ сигнификатор, поставящ клеймо върху харामीите, превръщащо ги във врагове вместо в братя.

„Хайдушки копнения” разкрива не само сложната транспозиция на съпричастност към идеала Македония, но и политическата блудност на синовете. Изискваната от народа жертвоготовност провокира усъмняване в безкористността на освободителите и задейства верижна реакция на недоверие, в която и двете страни в двойката *народ : харамии* са обект на мнително вглеждане, чийто търсец поглед цели да разконспирира предателството. Т.е. изначално е ограбена възможността на фикционално проектирания общ Дом да бъде реализиран като пространство на заедността, на добруването, в който да се случи „празникът” от притчата за Блудния син.

В **Заключението** обобщаваме направеното и недовършеното в текста на дисертацията. Дисертационният труд се обръща към една актуална, но ненапълно разработена тема за същността и спецификите на библейската притча (в частност на притчата за Блудния син) и полагането ѝ в контекста на българската проза от Освобождението до 80-те години на XX век. Различното, което дисертационният труд защитава като успешен подход спрямо корпуса от анализирани художествени текстове, е отбягването на описателното регистриране на наличието или отсъствието на библейската притча. Спираме се на множество текстове от различни периоди и направления, без да се стига до преекспониране на смислите, заложили в притчата за Блудния син. Междутекстовият анализ дава възможност комплексно да се разкрие спецификата на четене на белетристичните текстове. Избраните текстове показват отвореността на сюжетите към усвояването или имплицирането на новозаветната притча. В този смисъл новото, което прави трудът ни, е да търси и открива

концептуални матрици, отправящи към свода от ценности, постулиран в Светото Писание, възпитаващи християните посредством дидактичния потенциал на притчата за Блудния син. От друга страна, текстът на дисертацията онагледява и как политическото мислене и отношението спрямо родината се съчетават по специфичен начин с религиозното световъзприемане. Подобен подход отваря интерпретативния потенциал на разглежданите текстове и позволява следващо писане, тъй като осъзнаваме наличието на „празни полета”, останали в дисертационния труд при селектирането на литературните текстове.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

- Дисертационният труд се обръща към една актуална, но ненапълно разработена тема за същността и спецификите на притчата за Блудния син и полагаането ѝ в контекста на българската проза от Освобождението до 80-те години на XX век.
- Дисертационният труд отбягва описателното регистриране на наличието или отсъствието на библейската притчова матрица, като предлага един по същество цялостен и системен прочит на кореспондиращата с мотиви от притчата за Блудния син проблематика в литературата ни.
- Текстът на дисертацията предлага различен критически поглед спрямо редица текстове от литературния канон, като по този начин обогатява рецептивната нагласа спрямо тях.
- В дисертацията поставяме една до друга творби, принадлежащи към различни литературноисторически и обществено-политически периоди, което позволява да се проследят както причините за кризите в националното ни самосъзнание и идентичност, така и последиците от преосмислянето на онези категории и ценности, които са ги формирали през годините.
- Текстът на дисертацията представя как политическото мислене и отношението спрямо родината се съчетават по специфичен начин с религиозното световъзприемане.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. **Гюлемерова, В.** Домът на пастира. Не/прислоненият свят във „Време разделно”. – В: сб. Канонът на словото. Пловдив: Контекст, 2014, с. 180 – 187.
2. **Гюлемерова, В.** Царството на духа и царството на кесаря. Блудността и светостта в „Балада за Георг Хених”. – В: сб. Светлият път на словото. Пловдив: Контекст, 2015, с. 192 – 198.
3. **Гюлемерова, В.** „Казаларската царица” през призмата на притчата за Блудния син. – В: сб. Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Благоевград: УИ „Неофит Рилски”, 2015, с. 292 – 299.
4. **Гюлемерова, В.** Многото лица на блудността в повестта „Герациите” – властта, словото, жертвата. – В: сб. Научни перспективи на съвременната българистика. Будапеща: Старкис ООД, 2015, с. 21 – 28.
5. **Гюлемерова, В.** Малкият Содом – драмата на само/познанието и девалвацията на Дома. – В: сб. Словото – традиции и модерност. Сборник с доклади от XVII национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 2016, с. 239 – 249.
6. **Гюлемерова, В.** За границите, граничността и блудността във „Вълкадин говори с бога” на Йордан Йовков. 2016 (под печат).